

АЛКОХОЛ И ПРОПУСКЛИВИ ГРАНИЦИ В СЪВЕТСКИЯ ГУЛАГ: ОТ СРЕДАТА НА 1930-ТЕ ДО НАЧАЛОТО НА 1950-ТЕ ГОДИНИ

Александър Трендафилов

Всяка граница има своите слаби места, като границите на съветския Гулаг не правят изключение. Настоящата статия има за цел да изследва пропускливите граници на съветските лагери посредством контрабандата на алкохол, както и отраженията на тези пропускливи граници за живота в Гулаг. Причините изследването да се съсредоточи върху алкохола, вместо върху някои от другите контрабандни стоки, са две: първо, въпреки че алкохолът е напълно забранен в лагерите, той е постоянно присъствие в тях и оставя трайна в мемоарната литература. Второ, в рамките на лагерите алкохолът играе ролята на валута в лагерната бартерна размяна. Следва да се отбележи, че статията не цели да доказва клишираните представи за руснака и алкохола, или по-точно съветския човек и алкохола. Течната субстанция ще се използва само като предмет, подпомагащ реконструирането на пропускливите граници на Гулаг и тяхното отражение върху лагерния живот.

Изследването на конкретни аспекти от живота в съветския Гулаг поставя тази статия в областта на социалната история. В първата част на тази статия ще се съсредоточим върху актьорите, които участват пряко в контрабандата на алкохол, или по-точно актьорите, способни да преминават границите на Гулаг. Тяхната роля има две измерения: първо, и по-очевидно, те са преките контрабандисти, внасящи нелегални стоки в лагерите; второ, те са тези, осъществяващи връзката между лагерите и света навън, пространства, които теоретично не би следвало да контактуват помежду си.

Определени групи затворници като разконвоираните и тези, работещи в транспорта и снабдяването на лагерите, умело се възползват от относителната си мобилност, осъществявайки контакти с цивилното население извън лагерите. Тези контакти между цивилни и лагерници далеч не са едностранчиви, като цивилните работници също контактуват със затворниците в рамките на лагерите и контрабандират разнообразни стоки, включително алкохол. Тази комуникация на актьори от двете страни на бодливата тел прави осъществяването на контрабандата възможно. Така контрабандата не се изчерпва единствено с нелегалното преминаване на дадена стока от едно място в друго, тя оформя един от начините, посредством които лагерниците общуват със света навън. В този ред на мисли, изследването на границите на Гулаг би било непълно или дори невъзможно, без изследването на актьорите, които ги преминават.

Втората част от тази статия ще се съсредоточи върху отраженията на пропускливите граници върху лагерния живот що се отнася до бартерния обмен в лагерите. Тук следва да се отбележи, че в рамките на лагерите алкохолът играе ролята на разменна монета, с чиято помощ затворниците могат да си набавят други продукти като храна, цигари, дрехи и пр. Алкохолът не е стока от първа необходимост и точно това, както настоящото изследване ще се стреми да илюстрира, прави притежанието му символ на статут в затворническото общество. Така например професионалните престъпници в лагерите (известни още като *урки* или *воры в законе*), оглавяващи т.нар. групировки (от рус. „*группировки*“) и доминиращи лагерния свят, се славят с разгулния си начин на живот, включващ употребата на наркотици и алкохол. Пропускливите граници на Гулаг не само позволяват контрабандата на стоки към лагерите, но и създават условия за възникването на бартерен обмен в тях, имайки пряко отражение върху живота на лагерниците. В такъв смисъл бартерният обмен е не само механизъм за оцеляване в лагерите, но също така задава структурата на лагерното общество.

В изпълнение на поставените по-горе цели, тази статия ще се опре на обширната мемоарна литература, произведена от оцелелите лагерници. От изключителна помощ ще бъдат монументалните произведения на Александър Солженицин и Варлам Шаламов, както и Анатолий Марченко, чиито мемоари разкриват много за функционирането на бартерния обмен в лагерите. Други мемоари, допринесли за тази статия, са тези на Януш Бардах и Адам Галински, както и Елинор Липер и Маргарете Бубер, даващи ценни сведения за живота в женските лагери. Освен мемоарната литература, това изследване стъпва на документални извори, публикувани в документалния сборник „История сталинското ГУЛАГа. Конец 1920-х – първая

половина 1950-х годов: Собрание документов в семи томах“, съдържащ архивни единици от фондовете на Държавния Архив на Руската Федерация (ГАРФ), Федерална Агенция Архиви на Руската Федерация и Института за войната, революцията и мира „Хувър“. Настоящата статия ще се възползва от изследванията на доказани изследователи като Алан Баренберг и Уилсън Бел, допринесли за проучването на пропускливите граници на Гулаг, както и монографиите на Ан Епълбаум и Олег Хлевнюк, посветени на съветските лагери.

Периодът който тази статия ще обхване, се простира от средата на 1930-те до началото на 1950-те години. Въпреки че зараждането на Гулаг следва да се търси в първите години след установяването на Болшевишката власт, изследователи като Олег Хлевнюк твърдят, че системата Гулаг започва да придобива познатата ни форма в периода от края на 1920-те и началото на 1930-те години, когато Сталин консолидира властта си. Репресиите и чистките на “Бащата на народите” през 1930-те години допринасят за бързия растеж на Гулаг. Лагерите се превръщат в огромен резервоар за евтина и лесна за мобилизиране работна ръка за целите на съветската форсирана индустриализация.¹ Употребата на затворнически труд навлиза в множество отрасли на държавната икономика, като на много места лагерници и цивилни се трудят рамо до рамо, като този факт улеснява установяването на контакти помежду им. Както ще видим, тези контакти неминуемо довеждат до практики като контрабанда и черни пазари. В годините на репресии и чистки в лагерите се формира сложно общество, съставено от хора с различна етническа, религиозна и политическа принадлежност, осъдени по всевъзможни обвинения, от тежки криминални деяния, през битови такива, до изцяло скалъпени политически „престъпления“.

В годините по време и след Втората Световна Война лагерите посрещат нови попълнения. Към лагерното общество се добавят военнопленници и затворници от окупираните от Съветския Съюз територии по време на войната. Нещо повече, в годините след войната, престъпния контингент в лагерите оформя враждувачи групировки, вплетени в постоянни конфликти за надмощие. Тези процеси неминуемо дават своето отражение върху живота и бартерния обмен в лагерите. Смъртта на Сталин през март 1953 г. дава началото на множество амнистии. В първите месеци след кончината на вождя, Кремъл предприема нов курс, даващ глътка свеж въздух на съветското общество; чистките са прекратени, а над 1 милион лагерници и затворници

¹ Khlevniuk, Oleg, *The History of the Gulag: From Collectivization to the Great Terror*, Yale University Press, 2004, p. 237.; Applebaum, Anne, *Gulag. A History*, Allen Lane The Penguin Press, 2003, p. 5.

получават амнистия. Независимо от това, през лятото на 1953 г. в много от лагерите избухват въстания, потушени брутално от властите.² През януари 1960 г. Гулаг официално престава да съществува като централизирана структура, когато Хрущов разпуска централната администрация на МВД (Министерство вътрешних дел) и тази на Гулаг. Министерската администрация, както и тази на лагерите, трудово-възпитателните колонии и затворите се поемат от министерствата на вътрешните работи на отделните републики в рамките на СССР.³ Лагерите и колониите ще продължат да съществуват до 1980-те години като места за лишаване от свобода на дисиденти и криминални затворници.⁴

Пропускливи Граници, Контрабанда и Черни пазари

„Всеки малък остров и всеки малък хълм на Архипелага са заобиколени от враждебен, бурен съветски морски пейзаж. Позволено е двата свята да съществуват паралелно – но не и да се смесват!“⁵

- Александър Солженицин, „Архипелаг Гулаг“.

Концентрационните лагери са феномен на двадесетия век. Цитатът по-горе нагледно изгражда теоретичната рамка на понятието концентрационен лагер. Лагерите, съставляващи система Гулаг, разпръснати по обширната съветска територия имат за цел да изолират криминални и политически затворници от съветското общество на места, където евентуално ще бъдат реабилитирани посредством принудителен труд. Въпреки теоретичния замисъл зад изграждането на системата от лагери, реалността изглежда по-различно. Въпреки че Солженицин набляга силно на рестриктивната природа на съветските лагери, в монументалния си труд „Архипелаг Гулаг“ той не

² Стоянов, Борис. „Без Сталин, но по сталински: Обрати в съветската външна политика от смъртта на диктатора до конференцията на най-високо равнище в Женева“ В: сп. История, кн. 2-3 (2002), с. 30.

³ Hardy, Jeffrey S., The Gulag After Stalin: Redefining Punishment in Khrushchev's Soviet Union, 1953-1964, Cornell University Press, London 2016, p. 162.

⁴ Applebaum, A., Gulag. A History, Op. Cit., p. 5.

⁵ Solzhenitsyn, Aleksandr I., The Gulag Archipelago: An Experiment in Literary Investigation, Vol. 2, Harper & Row, Publishers, New York 1975, p. 57.

пропуска да обърне внимание на съществуването на контактна зона между лагерите и светът извън тях (т.нар. „окололагерен свят“⁶). Целта на тази част от статията е реконструирането на тази контактна зона, с нейните граници и актьорите – лагерници и цивилни, способни да ги преминават.

Темата за пропускливите граници между лагерите на Гулаг и света извън тях бива развита от изследователи като Олег Хлевнюк, Алан Баренберг и Уилсън Бел. В своите изследвания те твърдят, че лагерите далеч не са толкова изолирани от съветското общество, а напротив – светът на лагера и този извън него са в непрекъснат контакт помежду си. Така например, Хлевнюк очертава като основна линия на тази комуникация т.нар. „работен поток“. С този термин той описва употребата на затворнически труд в цивилни предприятия, и обратното, работата на цивилни свободни работници в рамките на лагерите.⁷ „Работният поток“ създава условия, в които лагерници и свободни работници работят рамо до рамо, което води до размиване на границите не само между пространството на лагера и света извън него, но и на социалните граници между двете групи, тема, върху която ще обърнем внимание по-нататък. Темата за размиването на границите между лагера и цивилния свят е основен мотив в трудовете на Алан Баренберг. Изследвайки историята и развитието на гр. Воркута (в дн. Република Коми в състава на РФ) и разположените в близост до него лагери, Баренберг установява, че тези лагери не само не са напълно изолирани от града, а дори напротив – лагерите оказват голямо влияние върху развитието на Воркута.⁸ Подобни са заключенията и на Уилсън Бел, който съсредоточава изследванията си върху лагерите на Гулаг в Западен Сибир. В своята статия „Was the Gulag an Archipelago? De-convoyed Prisoners and Porous Borders in the Camps of Western Siberia“ Бел подробно изследва т.нар. разконвоирани затворници и тяхното общуване с цивилното население, установявайки как размитите граници между цивилния и лагерния свят, неизменно водят до появата на практики като черни пазари и контрабанда.⁹

Тук е моментът да се отбележи, че не всички затворници имат равни възможности за комуникация със света навън. Тази привилегия е запазена за определени групи

⁶ Виж: Ibid., pp. 564-576.

⁷ Khlevniuk, Oleg, *The Gulag and the Non-Gulag as One Interrelated Whole*, In: *The Soviet Gulag. Evidence, Interpretation, and Comparison*, David-Fox, Michael (ed.), University of Pittsburgh Press, 2016, pp. 31-33.

⁸ Виж: Barenberg, Alan, *Gulag Town, Company Town. Forced Labor and Its Legacy in Vorkuta*, Yale University Press, 2014.; Barenberg, Alan, *From Prisoners to Citizens? Ex-Prisoners in Vorkuta during the Thaw*, In: *The Thaw: Soviet Society and Culture during the 1950s and 1960s*, Kozlov, Denis; Gilburd, Eleonory (eds.), University of Toronto Press, 2013, pp. 143-175.

⁹ Bell, Wilson T., *Was the Gulag an Archipelago? De-convoyed Prisoners and Porous Borders in the Camps of Western Siberia*, In: *The Russian Review* 72, January 2013, pp. 116-141.

лагерници. В следващите редове ние ще разгледаме подробно тези групи, тъй като те са актьорите, които преминават границите на лагерите, създават контакти с цивилното население и осъществяват контрабандата на всевъзможни стоки и предмети, в това число и алкохол. Ще съсредоточим вниманието си върху групите на разконвоираните лагерници и тези, работещи в транспорта и снабдяването на лагерите. Тези групи могат да напускат лагерите, и както се оказва, се ползват от наладите на свободния свят, заради което те логично биват възприети като привилегирани сред останалите лагерници. Ал. Солженицин описва привилегированите лагерници с термина „нагаждач“ (рус. „придурки“) като в тази категория спадат всички онези лагерници, чиито задължения в лагерите им позволяват определени облаги, както тези, които не извършват тежък физически труд.¹⁰ Разбира се, този термин няма официален характер и няма да бъде намерен в официални документи, но е силно застъпен в лагерния жаргон и мемоарната литература. Следва да се поясни, че терминът „нагаждач“ включва много повече категории от посочените две, като към нагаждачите спадат още затворници бригадири, такива, работещи за лагерната администрация, заетите в кухните, информатори и пр. За целите на това изследване и предвид ограничения обем, ние ще се съсредоточим само върху тези, пряко отговорни за контрабандата на алкохол.

Първата група, върху която ще се фокусираме, са разконвоирани затворници. Разконвоираните затворници се ползват от определени свободи, недостъпни за останалите. Те имат правото да напускат зоната на лагера без да са под стража, след като подпишат заявление, според което трябва да се движат по точно определени маршрути и в определено време. Това, на което нямат право, е да влизат в нелегални контакти с местното население лично или по молба на други затворници, както и да внасят забранени предмети в зоната.¹¹ Исаак Филцински, лагерник от 1949 до 1955 г. в Каргополлаг (Архангелска област), описва разконвоираните като затворници, *„изтърпели вече повечето от присъдата си. Те получаваха пропуск, който им позволяваше да пътуват без наблюдение извън зоната, но само в определени часове и по строго определен маршрут. Това беше привилегирована група. Те можеха да спечелят допълнително пари; те можеха да си купят провизии – включително алкохол...“*¹² Без съмнение, правото на относително свободно придвижване на разконвоираните затворници, възможността да спечелят пари, както и да закупуват

¹⁰ Виж: Solzhenitsyn, Al. I., Op. Cit., pp. 251-291.

¹¹ Bell, W. T., Was the Gulag an Archipelago?, Op. Cit., p. 123.

¹² Applebaum, Anne (ed.), Gulag Voices: An Anthology, Yale University Press, 2011, p. 90.

провизии от света извън лагерите им предопределя привилегирован статут спрямо другите затворници, които не се радват на подобни свободи.

Въпреки мерките, предприети от лагерните власти, които имат за цел недопускането на контакти между цивилни и затворници, както и пресичането на контрабандните канали чрез обиски и заплахата от съдебна отговорност при неподчинение, контактите между лагерници и цивилни не могат да бъдат предотвратени.¹³ Веднъж влезли в контакт помежду си, затворници и цивилни развиват черни пазари, където лагерниците успешно се снабдяват с алкохол и други провизии. Съществуването на тези черни пазари може да бъде проследено от средата на 30-те години нататък. През 1935 г., например, затворници от лагерите в Карелия започват да търгуват с местните селяни, разменяйки затворническите си дрехи и продукти, откраднати от други околни села, за домашна водка (рус. „самогон“).¹⁴ Подобни черни пазари има и в област Кемерово, където в селата около лагера Орлово-Розово в началото на 1940-те години черният пазар процъфтява, като разконвоираните затворници разменят своите дрехи за алкохол и цигари с местните селяни. Търговията е толкова оживена, че в посочения период много от селяните са облечени в дрехи от „затворнически тип“.¹⁵ Поняга за тези тесни връзки с цивилното население или със свободните работници разконвоираните плащат висока цена. Така например, в доклад на прокурор Гуляков до началника на управлението по надзор на местата за лишаване от свобода при прокуратурата на СССР Н. В. Вавилов, с дата 5 януари 1954 г., относно режима и условията за задържане на затворници в лагера Кунеевлаг (край село Кунеевка, близост до дн. гр. Толиати, до 1964 Ставропол, Самарска област, РФ) за предходната година, в секция „Нарушения на законността в лагера“, точка четири, четем: *„Повече от 30 % от разконвоираните били законвоирани за хулиганство, връзки със свободните работници, пиянство и внасяне на водка в жилищните и производствените зони.“*¹⁶

Два фактора трябва да бъдат взети под внимание, когато се разглежда изграждането на мрежите на комуникация между свободни граждани и затворници:

¹³ Bell, W. T., Was the Gulag an Archipelago?, Op. Cit., pp. 123-124.

¹⁴ Baron, Nick, Production and Terror. The Operation of Karelian Gulag, 1933-1939, In: Cahiers du Monde Russe, 43/1 (2002), pp. 161-162.

¹⁵ Bell, Wilson T., Stalin's Gulag at War: Forced Labour, Mass Death, and Soviet Victory in the Second World War, University of Toronto Press, 2018, p. 92.

¹⁶ ГА РФ. Ф. Р-8131. Оп. 32. Д. 3758. Л. 131-133. – Виж: Заключение на стройках коммунизма. ГУЛАГ и объекты энергетики в СССР. Собрание документов и фотографий, РОССПЭН, Москва 2008, с. 334. (Документ №155).

първо, факторът време. Продължителното наличие на разконвоирани затворници в периода от 1930-те чак до началото на 1950-те години дава достатъчно време на цивилни и лагерници да създадат мрежи на комуникация и съпътстващите ги контрабандни канали. Второ, факторът мобилност. Както вече споменахме, разконвоираните могат да се придвижват относително свободно и без наблюдение. Тези лагерници имат достъп до градски центрове, където да създадат контакти с цивилното население. Така например, през 1940-те години някои от най-големите лагерни подразделения в Западен Сибир са разположени в рамките на градовете Новосибирск, Томск, Кемерово и Сталинск, недалеч от Транссибирската железопътна линия. Нещо повече, много от затворниците работят в местните производствени заводи в периода от 1930-те до 1950-те години, като това допълнително подпомага комуникацията с цивилното население и изграждането на контрабандните канали.¹⁷

Изследването на черните пазари и контрабандните канали, снабдяващи Гулаг с алкохол, изисква разглеждането на още една привилигирана група затворници – работещите в транспорта и снабдяването на лагерите. Те, също като разконвоираните, могат да напускат занота на лагерите и успешно да се възползват от пропускливите им граници. Те също съумяват да изградят мрежи на комуникация със света извън лагерите, търгувайки на черния пазар и изграждайки контрабандни канали към лагерите. През 1934 г., например, контактите между затворници и цивилни водят до контрабанда на алкохол в лагера Карлаг в област Караганда (Казахската съветска социалистическа република). Този факт привлича вниманието на лагерните власти, като при проверка се установява, че алкохолът е внесен благодарение на затворници, работещи в транспорта.¹⁸ Затворниците, заети в снабдяването и транспорта, често се възползват от възможността да откраднат провизии от товарите на превозните средства, които после разменят за алкохол на черния пазар. За това свидетелства и охранителят Иван Чистяков¹⁹. Докато работи като пазач на отсечка от Байкало-Амурската магистрала (БАМ) през януари 1936 г., той пише: „Затворниците разграбиха товара

¹⁷ Bell, W. T., Was the Gulag an Archipelago?, Op. Cit., p. 121.

¹⁸ Barnes, Steven A., Death and Redemption. The Gulag and the Shaping of Soviet Society, Princeton University Press, 2011, p. 46.

¹⁹ Чистяков работи в системата на Гулаг като командващ охранителен взвод на отсечка от Байкало-Амурската магистрала (БАМ) през 1930-те години. Неговият дневник е ценен с това, че е единственият известен мемоар на охранител от Гулаг, представящ поглед върху живота в лагерите от ъгъл, различен от този на затворниците.

от камион с храна. Никой няма да направи нищо срещу това. Те ще продадат чувалче захар или зърно, или каквото и да е за водка.“²⁰

В някои случаи, пазачите не само няма да предприемат нищо срещу кражбата от снабдяването, а дори ще участват наравно със затворниците. В своята статия „*Corruption in the Gulag: Dilemmas of Officials and Prisoners*“ Джеймс Хайнцен твърди, че голямата част кражбите от затворническите провизии се осъществява именно по време на транспорта, като не рядко кражбите се осъществяват съвместно от лагерници и охранители.²¹ Подобни са наблюденията и на полският лагерник Адам Галински. Галински изтърпява присъдата си в лагерите на Воркута от края на 40-те до 1956 г. Той споделя, че храната в лагерите е била разпределяна от „*обикновени криминални затворници с леки присъди, които бяха нагаждачи*“, които заедно с пазачите крадат храна от порционите на други затворници и заедно с други предмети я продават в добре организирана схема на черния пазар. Както отбелязва Галински: „*Понякога те опитваха да продават някои храни, които бяха откраднали от редовните дажби [...] за дрехи и след това разменяха тези дрехи за водка с местното население.*“²² Според Галински тази практика е толкова добре известна, че на всяка гара от линията към Воркута, хора чакат с водка, която да разменят за дрехи. Размяната се прави през дупка, изрязана на дъното на вагон, през която затворниците би следвало да се облекчават, защото разбираемо пазачите не желаят размяната да се прави открито.²³

Тук е моментът да се отбележи, че разконвоираните лагерници, както и тези, работещи в транспорта и снабдяването, спадащи заедно в по-обширната категория на „нагаждачите“, се рекрутират от средите на криминалните затворници. Уилсън Бел отбелязва, че възможността за поличиски затворници да получат разконвоиран статут е силно ограничена.²⁴ Със заповед на НКВД от август 1939 г. се забранява на почти всички осъдени по чл. 58²⁵ (разбирай политзатворници) от Наказателния кодекс на РСФСР разконвоиран статут, като изключение правят само тези, чийто труд е напълно наложителен извън лагерите. През 1940 г. НКВД издава нова заповед, забраняваща

²⁰ Chistyakov, Ivan, *The Diary of a Gulag Prisoner Guard*, Granta Books, 2017, p. 57.

²¹ Heinzen, James, *Corruption in the Gulag: Dilemmas of Officials and Prisoners*, In: *Comparative Economic Studies*, 2005, issue, 47, p. 466.

²² Soviet "Justice": "Showplace" Prisons vs. Real Slave Labor Camps: Consultation with Mr. Adam Joseph Galinski, United States Government Printing Office, Washington 1960, p. 11.

²³ Ibid.

²⁴ Bell, W. T., *Was the Gulag an Archipelago?*, Op. Cit., p. 122.

²⁵ В изследователската и мемоарната литература затворниците, осъдени по чл. 58, се разглеждат като политически. Чл. 58 от Наказателния кодекс на РСФСР описва широк набор от престъпления най-общо категоризирани като „контрареволуционни“. За пълния списък на тези пресъпления виж: Mochulsky, Fyodor V., *Gulag Boss. A Soviet Memoir*, Oxford University Press, 2011, pp. 189-193 (Appendix 2).

напълно разконвоирането на осъдени по чл. 58. Въпреки че мерките биват разхлабени през 1947 г., с нова заповед от 1949 г. МВД забранява разконвоирането на всички лагерници в лагерите със стог режим, както и лагерниците с обикновен режим, осъдени по чл. 58. Изключение правят тези, осъдени по чл. 58-10 за бантитизъм, въоръжен грабеж, бягство и тези, осъдени за кражба на държавна собственост.²⁶ Солженицин прави сходни наблюдения, като пояснява, че тези, осъдени по чл. 58, са силно ограничени от заемането на длъжности като „нагаждачи“. Както самият той пише относно „нагаждачите“: *„Единствените затворници, способни да заемат позиции, имащи общо с материални ценности, са онези, които още на свобода вече се бяха отличили с кражба“*²⁷ Под „ценности“ следва да се разбира всичко, което е ценно в лагерите като пари, дрехи, храна и пр. Цитатът на Солженицин идеално съвпада с наблюденията на Адам Галински за затворниците, отговорни за снабдяването и търгуващи с водка на черно по линията към Воркута, описани от Галински като *„обикновени криминални затворници“* малко по-горе.

Участието на затворниците на черните пазари и в контрабандните канали е сфера, в която наличието на престъпен опит би било улеснение. Добро описание на това, какво представлява съветски черен пазар изън лагерите, ни дава Януш Бардах, който прекарва над четири години в различни затвори и лагери, сред които и Колима: *„черният пазар не е нещо съществуващо физически, а нещо непостоянно, винаги в движение, където предмети сменят притежателите си и хора сменят местата си, появявайки се и изчезвайки постоянно. [...] сборище на всякакъв тип мошеници, крадци, измамници и разбойници.“*²⁸ Бардах споделя, че черните пазари са места, доминирани от престъпни елементи – *урки* (същият термин, описващ професионалните престъпници и в лагерите), места със собствени правила, където успехът на сделката зависи от познаването на правилата.²⁹

Описанието на черния пазар по-горе недвусмислено показва, че криминалните затворници имат огромно предимство заради престъпната си кариера, що се отнася до възможностите, които черните пазари им предоставят. Трябва да се отбележи, обаче, че криминалните затворници, контрабандиращи алкохол, не съставляват ядрото на

²⁶ Bell, W. T., Was the Gulag an Archipelago?, Op. Cit., p. 122.

²⁷ Solzhenitsyn, Al. I., Op. Cit., p. 255.

²⁸ Bardach, Janusz, Surviving Freedom: After the Gulag, University of California Press, 2003, p. 84. Бардах прави това наблюдение на един от черните пазари в Москва, сравнявайки сходствата му с този в Магадан, място, което познава добре от дните прекарани там след освобождаването си от лагерите на Колима.

²⁹ Ibid.

криминалния свят в Гулаг (*урки* или *воры в законе*). Както ще стане ясно по-долу *воры в законе* по правило не извършват какъвто и да било труд в или извън лагерите, въпреки това, обаче, те не изпитват недостиг на храна, дрехи или алкохол. Тези, отговорни за контрабандата, са обикновени криминални затворници, известни на руски като „*бытовики*“ („битови престъпници“). Тези битови престъпници, главно дребни бандити, имат тенденцията да гравитират около *воры в законе*.³⁰ Отношенията между *бытовики* и *воры в законе* не са напълно изяснени, но вероятно те са смесица от съучастничество и принуда. Вероятно е двете групи да участват съвместно в някои от престъпните дейности в лагерите, но не бива да се пропуска и възможността закоравелите *воры в законе* да принуждават част от битовите престъпници да извършват услуги за тях. Както ще стане ясно във втората част от статията, *воры в законе* имат своите изпитани методи за тероризиране на останалите лагерници.

Както вече стана ясно от спомените на Адам Галински, корупцията сред охранителите на лагерите представлява съществен фактор за функционирането на контрабандните канали. Така например в доклад на зам. началника на Гулаг Георгий Добринин относно работата на Отдел Охрана на Гулаг за 1939 г., четем: „*в охраната и режима има сериозни пропуски: случаи на самоубийства сред охранителите, пиянство, контакти със затворници* [и пр.]“³¹ Връзките между лагерници и охранители, за които Добринин пише, често са свързани с контрабандиране на забранени стоки от страна на охранителите за лагерниците. Така например в началото на 1940-те години в разпределителния лагер в близост до гр. Красноярск съпругите на охранителите се заемат с контрабандирането на водка за лагерниците, те преминават на територията на лагера през дупка в оградата и продават водката на изключително завишена цена.³² Дори за непредубедения читател вероятно е ясно, че тази инициатива на предприемчивите съпруги надали се е осъществявала без знанието на техните половинки.

Подобни случаи не са изолирани, като през втората половина на 1940-те години в лагера Севдвинлаг (Архангелска област) охранители търгуват на черно със затворниците, продавайки им забранени в лагерите предмети.³³ В началото на 1950-те

³⁰ Galeotti, Mark, *The Vory. Russia's Super Mafia*, Yale University Press, 2018, p. 56.

³¹ ГА РФ. Ф. Р-9401. Оп. 1. Д. 2989. Л. 46-62. – Виж: История сталинского Гулага. Конец 1920-х - первая половина 1950-х годов. Собрание документов в 7 томах. Том 4. Население Гулага: численность и условия содержания, РОССПЭН, Москва 2004, с. 171. (Документ №66).

³² Draitsner, Emil, *Stalin's Romeo Spy The Remarkable Rise and Fall of the KGB's Most Daring Operative*, Northwestern University Press, 2010, p. 293.

³³ Josephson, Paul R., *The Conquest of the Russian Arctic*, Harvard University Press, 2014, p. 139.

години охранители контрабандират водка за лагерниците в лагера със строг режим Речлаг (в близост до гр. Воркута), като дори често употребяват алкохол заедно с тях.³⁴ Без съмнение част от контрабандата на алкохол към лагерите се случва благодарение на охранителите. За разлика от затворниците, те не подлежат на проверки и обиски и свободно преминават вѐн и вѐв вътрешността на лагерите. Също така те виждат възможност за допълнителна печалба в продажбата на забранени в лагерите стоки.

След като разгледахме групите от затворници (и охранителите), отговорни за контрабандата на алкохол към лагерите, е време да обърнем внимание на свободните работници, които също влизат в ролята на контрабандисти. В началото на тази част вече споменахме термина „работен поток“, използван от Олег Хлевнюк, описващ използването на затворнически труд в цивилни предприятия, както и този на свободни работници вътре в лагерите. Тези свободни работници също преминават границите на лагерите, този път обаче в обратна посока, като донасят със себе си контрабандни стоки (в това число и алкохол). Ал. Солженицин описва участието на свободните работници в контрабандните канали по следния начин: *„... те взимаха и продаваха на местните свободни пазари дрехите, които затворниците бяха щипнали от лагерите и задържаха парите, донасяйки на лагерниците храна; заедно със затворниците те разграбваха производството: те донасяха водка в производствената зона. (Въпреки строгата проверка на портала, те пускаха шишенца с водка със запечатани със смола гърла в резервоарите на автомобилите.)“*³⁵

Близките отношения между свободните работници и лагерници, водещи до контрабандата на алкохол, са добре документирани в официални документи. Например, в докладна записка на първи зам. началник на Гулаг Амаяк Кобулов, с гриф „строго секретно“ до министъра на вътрешните работи Сергей Круглов относно *„масовите нарушения и убийства“* в лагера при Черногорск, от 4 февруари 1952 г., четем: *„Затворниците на производствения обект работят съвместно със свободни работници и поддържат престъпни контакти с тях, систематично злоупотребяват с алкохол, който внасят в зоната, където организират пиянски сбирки, грубо нарушават режима и извършват престъпления. [...] Затворниците*

³⁴ Barenberg, A., Gulag Town, Op. Cit., p. 115.

³⁵ Solzhenitsyn, Al. I., Op. Cit., pp. 567-568.

*систематично и с масов характер внасят в зоната ножове, остриета и други остри предмети, а също така и алкохол.*³⁶

За да си представим колко масов може да бъде характерът на контрабандата (и съвместната употреба) на алкохол между лагерници и свободни работници, ни помага справка за използването на затворнически труд на обекти на други министерства на СССР. Справката е изготвена през ноември 1953 г. и е подписана от началника на Гулаг Иван Долгих с гриф „строго секретно“, в която четем: *„Съвместната работа на затворници и свободни работници води до случаи на побои над свободни работници, внасянето на алкохол, установяването на нелегални връзки и други груби нарушения на лагерния режим. [//] През първото полугодие на тази година от свободните работници при опит да се внесе в производствената зона на обект „200“ на строеж №18 на Министерството на нефтената промишленост за иззети 212 литра водка.*³⁷

Трябва да се отбележи, че някои от тези свободни работници са бивши лагерници, останали да работят в лагерите след края на своите присъди. Те имат предимството да познават лагерите отвътре както и слабите места в охраната, което ги прави изключително ценни контрабандисти (нещо, на което ще обърнем внимание и във втората част на изложението). Свободните работници имат още една изключително важна функция – те осигуряват връзката на лагерниците със семействата им. Така например, бивш служител в лагера Вятлаг (дн. Кировска област, РФ) от началото на 50-те години си спомня как работници от техническия персонал, бивши лагерници, контрабандират забранени предмети. Благодарение на тях, затворниците получават водка, чай и други продукти от семействата си. Като отплата контрабандистите задържат част от пратката, а остатъкът предават на лагерниците.³⁸ Практиката свободни работници да контрабандират различни стоки и да ги продават на лагеристите може да се проследи до 1960-те години. Така например, съветският дисидент Анатолий Марченко описва тази практика през първата половина на 1960-те години в трудовите лагери на Мордовия, където наред с други стоки, свободни работници контрабандират и алкохол. По думите на Марченко: *“Водката също е изгодна стока – можеш да*

³⁶ ГА РФ. Ф. Р-9414. Оп. 8. Д. 20. Л. 6-8. – Виж: История сталинского Гулага. Конец 1920-х - первая половина 1950-х годов. Собрание документов в 7 томах. Том 6. Восстания, бунты и забастовки заключенных, РОССПЭН, Москва 2004, с. 241 (Документ №78).

³⁷ ГА РФ. Ф. Р-9414. Оп. 1. Д. 118. Л. 246-253. – Виж: История сталинского Гулага. Конец 1920-х - первая половина 1950-х годов. Собрание документов в 7 томах. Том 3. Экономика Гулага, РОССПЭН, Москва 2004, с. 360. (Документ №128).

³⁸ Бердинских, Виктор, История одного лагеря (Вятлаг), Аграф, 2001, с. 134-135.

напрвиш пет рубли чиста печалба за половин литър. Но е трудна за внасяне, както и храни в консерви. Но и едното и друго намират своя път до зоната чрез свободните работници.”³⁹

Бартерният Обмен и Престъпният Свят на Гулаг

„Валутните въпроси представляват най-сложната част от лагерната икономика. Стандартите и мерките са невероятни. Чаят, тютюнът и хлябът са конвертируеми, твърди валути.“⁴⁰

- Варлам Шаламов, „Колимски разкази“.

Цитатът на Варлам Шаламов, прекарал около шестнадесет години в различни затвори и лагери, в това число едни от най-ужасяващите лагери – тези в Колима, по-горе нагледно ни запознава както с наличието на бартерен обмен в Гулаг, така и с част от валутите в обръщение. Тук е моментът да се уточни, че много от лагерниците, особено тези не принадлежащи към групата на „нагаждачите“, имат изключително лимитирани ресурси на свое разположение. Това прави менажирането им, както и инвестирането им в бартерния обмен изключително сложно и рисковано, предвид възможността тези ресурси да бъдат откраднати от криминалните лагерници. Правилното ориентиране в лагерното общество и инвестирането на ресурси в бартерния обмен е от първостепенна важност за лагерниците. В този ред на мисли, трябва да се отбележи, че бартерният обмен би бил силно ограничен, ако разчиташе само на ресурсите, налични в лагерите. За да поддържа баланса между търсене и предлагане, бартерът в Гулаг трябва да се опира на контрабандата от външния свят, която донася всевъзможни стоки в лагерите през пропускливите им граници.

³⁹ Marchenko, Anatoly, My Testimony, Sevenoaks: Sceptre, 1987, p. 244.

⁴⁰ Shalamov, Varlam, Kolyma Tales, Penguin Books, London 1994, p. 164.

Освен упоменатите по-горе от Шаламов валути в лагерите, алокохолът, веднъж влязъл в тях, също се превръща в разменна монета. В рамките на бартерния обмен той може да се размени за цигари, дрехи, храна и пр. Както съветският учен и лагерник (от немски произход) Армин Стромберг пише до съпругата си през лятото на 1942 г.: *„Цените се измерват в тютюн, алкохол, хляб и пари в следното съотношение: една кутия нискокачествен тютюн = 0.25 литра алкохол = самун (от 1.5 кг) хляб = 200 рубли. [...] Тук има неустово желание за алкохол.“*⁴¹

Както става ясно, алкохолът може да бъде разменен в лагерите за жизнено важните храна, облекло и пари. Това прави алкохола важна част от стратегията за оцеляване на лагерниците в Гулаг. Условието на живот и труд в много от лагерите са меко казано тежки. Лагерниците често са недохранени, живеят при критично ниски хигиенни условия с лоша, на места дори с пълна липса на медицински грижи. В своята монография *„Illness and Inhumanity in Stalin's Gulag“* изследователката на съветските лагери Голфо Алексопулос съсредоточава вниманието си върху проблемите с условията на живот в лагерите от гледище на храненето на лагерниците, условията на живот и труд, и медицинските грижи в Гулаг.⁴² Според Алексопулос в годините на управлението на Сталин, количеството храна за лагерниците непрекъснато намалява, а порционите стават все по-диференцирани, те зависят от типа на лагерите, вида на труд, полаган в тях, както и от успеваемостта в изпълнение на трудовите норми. В това число, за затворниците, работещи в бригади, порционите се определят от работата на цялата бригада.⁴³

Както става ясно, към проблемите с изхранването на лагерниците се прибавя и фактът, че техните порциони са пряко зависими от трудовата успеваемост и изпълнението на често невъзможните работни норми. В този ред на мисли, фалшифицирането на работните норми е полезен механизъм, спасяващ лагерниците от глад, но и то има своята цена. Както лареничката Елинон Липер, прекарала единадесет години в лагерите Колима (от края на 1930-те до края на 1940-те години) отбелязва: *„[...] подкупи бригадира с пари или алкохол, най-добре и с двете, така той ще припише на теб изработеното от други, правейки от теб двестапроцентов работник.“*⁴⁴ Така притежанието на алкохол позволява на лагерниците *„с един камък да убият два заека“*,

⁴¹ Stromberg, Armin G., *First Class Scientist, Second Class Citizen. Letters from the Gulag and a History of Electroanalysis in the USSR*, Imperial College Press, 2011, p. 127.

⁴² Виж: Alexopoulos, Golfo, *Illness and Inhumanity in Stalin's Gulag*, Yale University Press, London 2017.

⁴³ Ibid., pp. 20-21.

⁴⁴ Lipper, Elinor, *Eleven Years in Soviet Prison Camps*, Hollis & Carter, London, 1951, p. 255.

що се отнася до стратегиите им за оцеляване, първо – да избегнат неизпълнимите трудови норми; и второ – да спечелят по-голяма дажба храна.

Както стана ясно по-горе, снабдяването с алкохол в лагерите става посредством контрабандните канали. Тези канали до голяма степен зависят от криминалните затворници, които получават възможността да заемат позиции в транспорта и снабдяването, както и тези, получили статут на разконвоирани. Вътре в лагерите разпространението на алкохол също е тясно свързано с криминалните затворници (и по-точно професионалните престъпници – *урки* или *воры в законе*). За да разберем защо криминалните затворници контролират контрабандата и не малка част от бартерния обмен в лагерите, накратко ще насочим вниманието си към групата на професионалните престъпници и тяхната роля в лагерния живот.

Професионалните престъпници най-често присъстват в мемоарната литература под термините *урки* или *воры в законе*. В своята статия „*The Society of the Vory-v-zakone, 1930s-1950s*“ Федерико Варезе твърди, че *воры в законе* са добре оформено общество още през 1930-те години, като те представляват ограничен кръг от криминалния контингент в лагерите.⁴⁵ *Воры в законе* се подчиняват на строг неписан кодекс, регулиращ отношенията помежду им, който предвижда избягване на конфликти между тях и пълен отказ от сътрудничество с властите, като нарушаването на тези правила често се наказва със смърт. Това важи както извън Гулаг, така и вътре в него, като те често бойкотират работата в лагерите.⁴⁶ По своите стандарти, те водят луксозен начин на живот в Гулаг. Свободното от работа време те прекарват в любимите си занимания като разказване на истории, татуиране, мастурбация, употреба на алкохол и наркотици и хазарт.⁴⁷

Тук е редно да се отбележи, че притежанието на алкохол сред тези лагерници няма единствено за цел, той да бъде разменен в рамките на лагерния бартер. Самото притежание на алкохол придава статут на *воры в законе*. Както ще видим по-долу, сбирките на *воры в законе*, организирани в лагерите, не минават без присъствието на алкохол. Той е тема, която намира отражение дори и в татуировките на тези лагерници. Януш Бардах описва тези лагерници при една от срещите им по следния начин: „[...]

⁴⁵ Varese, Federico, *The Society of the Vory-v-zakone, 1930s-1950s*, In: *Cahiers du monde russe: Russie, Empire russe, Union soviétique*, Vol. 39, №4, Octobre-décembre 1998, pp. 517 and 522.

⁴⁶ *Ibid.*, pp. 517-518.

⁴⁷ Putz, Manuela, *Die Herren des Lagers. Berufsverbrecher in Gulag*, In: *Osteuropa*, 57. Jahrgang, Heft 6, Juni 2007, Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin, p. 347.

всички [те] детайлно татуирани по торса, гърба и ръцете. Символите на голи жени, нападащи змии, издигащи се орли, бутилки водка, ножове и карти за игра показваха принадлежността на тези мъже към престъпния свят.⁴⁸ Татуировките на престъпния контингент в Гулаг имат своето символно значение, указвайки статута на даден член в обществото на *воры в законе*. Те също така имат комуникационна функция, улесняваща разпознаваемостта между членовете на престъпния свят. Поради тази причина всеки, който не принадлежи към *воры в законе*, но дръзне да използва техните татуировки, бива наказван със смърт.⁴⁹

В годините около Втората Световна Война криминалните затворници започват да се организират в банди (*групировки*), базирани на етнически принцип, политически възгледи, извършеното престъпление и пр., подчиняващи се на строги йерархични структури.⁵⁰ Организираният характер на тези банди им позволява да контролират живота в лагера не само на ниво бойкот на работата, те ефективно тероризират останалите затворници, най-вече политическите, като крадат от тях дрехи и храна, прогонват ги от по-топлите бараки и легла, нанасят им побои и пр.⁵¹ По време на Втората Световна Война някои от *воры в законе* все пак започват да кооперират с властите и дори служат в редовете на Червената Армия, а други от тях започват да кооперират с лагерните власти. Тези, нарушили кодекса, биват наречени „кучки“ (рус. „суки“).⁵² Старите *воры в законе* и новите *суки* неизбежно влизат в конфликт, т.нар. „Сучья война“ („войната на кучките“). Този конфликт трае до края на 1950-те години и логично приключва с победа за кооперативните *суки*. Те се превръщат в „нагаждачи“, успешно тероризирайки останалите затворници.⁵³

Търговията с определени стоки на черно в лагерите носи добри печалби, които са меко казано интригуващи за криминалните затворници. Януш Бардах си спомня един от *урките*, разпространяващи алкохол в лагерите на Колима, на име Громов като „уважаван лидер на урки, завършен с татуировки и мръсен език.“⁵⁴ Заниманието на Громов в лагерите официално е бригадир, но по-доходоносна е дейността му като

⁴⁸ Bardach, Janusz, *Man Is Wolf to Man*, University of California Press, 1998, p. 105.

⁴⁹ Varese, F., *Op. Cit.*, p. 516.

⁵⁰ Elie, Marc, *Banditen und Juristen im Tauwetter GULag-Reform, kriminelle Gegenkultur und kriminologische Expertise*, In: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Franz Steiner Verlag, Band 57/2009, p. 493.

⁵¹ Galeotti, Mark, *Op. Cit.*, p. 47.

⁵² Varese, F., *Op. Cit.*, p. 529.

⁵³ *Ibid.*, pp. 526 and 529.

⁵⁴ Bardach, Janusz, *Man Is Wolf to Man*, *Op. Cit.*, p. 203.

разпространител на черния пазар в лагера. Както уточнява Бардах: *„Той търгуваше алкохол за тютюн, хляб или дрехи, или подкупваше с него охранителите.“*⁵⁵

Както вече отбелязахме, много от свободните работници са всъщност бивши лагеристи, някои от които не се колебаят да контрабандират алкохол в лагерите. Част от тези бивши затворници са също така представители на криминалния контингент в лагерите. Така например в заключение по повод групови конфликти между затворници, изготвено от началника на отдела по режима и оперативна работа на лагера в Норилск майор Пипченко от 3 август 1953 г., четем: *„на производствената площадка работят съвместно със затворниците над 8 хиляди свободни работници, в това число голямо количество освободени от същото лагерно отделение. Както беше установено, значително количество свободни работници на производствената площадка поддържат тесни връзки с лагерниците, внасят за лагерниците алкохолни напитки и сами вземат участие в скандалите, като не само поддържат връзки с елементи от бандите, но и се придържат към техните традиции.“*⁵⁶

Цитатът по-горе не само препотвърждава как алкохолът приниква в Гулаг, но и дава да се разбере, че криминалният свят вътре и вън от лагерите е тясно свързан. Още през 1930-те години в обществото на *воры в законе* се появява терминът „общак“ (условно преведен като „престъпна каса“). Тази каса получава постъпления както от вътрешността на лагерите, така и от света извън тях. Извън лагерите членовете на *воры в законе* събират пари и стоки, които предават на криминалните затворници, като последните ги разпространяват зад решетките. Вътре в лагерите тя се попълва от кражбите, които криминалните лагерници извършват спрямо останалите затворници. *Общакът* обслужва целите на *воры в законе* в лагерите като подкуп за охранителите и направляване на криминалните дейности.⁵⁷ Нещо повече, както твърди изследователят Марк Ели, строгата йерархия и добрата организация на бандите в Гулаг им позволява да направляват криминалните дейности в различни лагерни пунктове, отдалечени на десетки километри едни от други.⁵⁸

Друг важен аспект от бартерния обмен в лагерите, типичен за криминалните затворници, е размяната на сексуални услуги срещу защита и различни продукти. Както

⁵⁵ Ibid., p. 228.

⁵⁶ ГА РФ. Ф. Р-9414. Оп. 1. Д. 730. Л. 9-10. – Виж: История сталинского Гулага. Конец 1920-х - первая половина 1950-х годов. Собрание документов в 7 томах. Том 6. Восстания, бунты и забастовки заключенных, РОССПЭН, Москва 2004, с. 420 (Документ №190).

⁵⁷ Varese, F., Op. Cit., p. 520.

⁵⁸ Elie, M., Op. Cit., p. 494.

отбелязва Ан Епълбаум, подобно на храната и дрехите, жените винаги са в недостиг в лагерите, което ги прави ценни за мъжете затворници, охранителите и свободните работници.⁵⁹ Маргарете Бубер, прекарала около две години в наказателен лагер край Караганда (дн. Централен Казахстан) в самия край на 1930-те години, си спомня пристигането на нови 150 криминални затворнички в лагера: *„Общата атмосфера рязко се влоши. Водка и храна бяха контрабандирани и се организираха шумни пиянски сбирки.“*⁶⁰ Бубер описва как криминални лагеристи мъже и жени играят карти заедно: *„Тези жени, както изглежда, често залагаха дрехите си, и когато ги изгубеха крадяха тези на другите. [Бубер изрично отбелязва] Те никога се страдаха от липса на водка и винаги имаха достатъчно храна.“*⁶¹

В своя цикъл от разкази *„Очерци за престъпния свят“* Варлам Шаламов посвещава цял разказ на жените в престъпния свят на Гулаг. Той определя две големи групи сред криминалните лагернички. Първо – тези, които се считат почти на равно с мъжете *воры в законе*. Те често участват заедно с мъжете в планирането и осъществяването на по-крупни кражби. Втората група Шаламов описва така: *„Проститутките съставляват втората и по-голяма група жени, свързани с престъпния свят. Те са партньорите на престъпниците и са отговорни за прехраната. [...] Всяко празненство е немислимо без присъствието им...“*⁶² Както става ясно, проституцията е тясно свързана с престъпните дейности на криминалния свят в лагерите.

Елинон Липер описва една от младите криминални лагернички на име Шуруп така: *„Тя не се преработваше в лагера и не трябваше да разчита на оскъдната лагерна порция. Защото имаше поне дузина приятели, с които беше повече или по-малко в интимни отношения, които я снабдяваха с хляб, захар, масло и алкохол. Охранителите получаваха своя дял и си затваряха очите. И от време на време Шуруп ги възнаграждаваше с насладата от пицното си тяло.“*⁶³

Трябва да се отбележи, че този тип сексуални отношения често биват описвани като „съжителство“ (рус. *„сожительство“*), различен от термина за „изнасилване“ (*„изнасилование“*), което предполага доброволния им характер. Сексуалните услуги,

⁵⁹ Applebaum, A., *Gulag. A History*, Op. Cit., p. 288.

⁶⁰ Buber, Margarete, *Under Two Dictators*, Pimlico, London 2009, p. 114.

⁶¹ Ibid., p. 62.

⁶² Shalamov, V., Op. Cit., p. 419.

⁶³ Lipper, E., Op. Cit., p. 155.

предоставяни от криминалните лагернички, им позволява да заемат активна роля в бартерния обмен на лагерите, предлагайки тези услуги при собствени условия.⁶⁴ В този ред на мисли, ролята на жените в лагерите се различава силно от тази на мъжете. Ако лагерниците трябва да притежават определени стоки, които могат да обменят в лагерите, жените не са в същата степен зависими от притежанието и менажирането на стоки, тъй като те предлагат специфичен вид услуги. Така бартерният обмен в Гулаг предопределя в известна степен различни роли за лагерниците от двата пола.

В настоящата статия направихме опит да изследваме пропускливите граници на съветските лагери посредством контрабандата на алкохол. Разглеждайки контрабандните канали, ние определихме групите, отговорни за контрабандата, които свързват света на лагерите с този извън тях. Разконвоирани лагерници, тези заети в транспорта и снабдяването, както и не дотам съвестни охранители, изграждат мрежи на комуникация и интеракция между две пространства, които теоретично не би следвало да общуват, донасяйки в лагерите стоки, които след това да влязат в обръщението на бартерния обмен. Във втората част на изложението проследихме отражението на тези пропускливи граници за живота в лагерите и по-точно бартерния обмен, осъществяван в тях. Този обмен далеч надхвърля простата размяна на стоки, за не малко лагерници той представлява значителна част от стратегиите за оцеляване. По този начин бартерният обмен структурира лагерното общество във вертикала, където „нагаждачи“ и професионални престъпници имат предимство над останалите лагерници. Изследвайки размяната на стоки и услуги в лагерите на Гулаг, установихме, че алкохолът е не само разменна монета, способна да закупи други стоки, но също така е удачен подкуп, цената за малко нежност от страна на криминалните лагернички, но дори и знак за статут в лагерното общество, доминирано от престъпните банди.

⁶⁴ Bell, Wilson T., Sex, Pregnancy and Power in the Late Stalinist Gulag, In: Journal of the History of Sexuality, Vol. 24, Number 2, May 2015, pp. 202 and 211-212.

ALCOHOL AND POROUS BORDERS IN THE SOVIET GULAG: FROM THE MID-1930s TO THE BEGINNING OF THE 1950s

Alexander Trendafiloff

The porous borders of the Soviet Gulag allow the world of the camps to communicate with the one outside of it. An important part of this communication were the smuggling channels towards the camps. Various actors capable of trespassing the borders of Gulag brought with them different items, including alcohol. Inside the camps, alcohol became a currency in the barter trade of objects and services, a trade, which in turn structured the camp society. Moreover, the possession of the precious liquid was a sign of status among the professional criminals, who dominated the world of the camps.

Alexander Trendafiloff,

M.A. Modern European History.

Berlin, Germany.

e-mail: alexander.trendafiloff@gmail.com

Библиография:

Бердинских, Виктор, История одного лагеря (Вятлаг), Аграф, 2001.

Козлов, В. П. (пред. сос.), История сталинского Гулага. Конец 1920-х - первая половина 1950-х годов. Собрание документов в 7 томах, РОССПЭН, Москва 2004.

- Том 3. Экономика Гулага:
ГА РФ. Ф. Р-9414. Оп. 1. Д. 118. Л. 246-253.
- Том 4. Население Гулага: численность и условия содержания:
ГА РФ. Ф. Р-9401. Оп. 1. Д. 2989. Л. 46-62.
- Том 6. Восстания, бунты и забастовки заключенных:
ГА РФ. Ф. Р-9414. Оп. 1. Д. 730. Л. 9-10.
ГА РФ. Ф. Р-9414. Оп. 8. Д. 20. Л. 6-8.

Хлевнюк, Олег В. (ответственный редактор), Заключенные на стройках коммунизма. ГУЛАГ и объекты энергетики в СССР. Собрание документов и фотографий, РОССПЭН, Москва 2008.

ГА РФ. Ф. Р-8131. Оп. 32. Д. 3758. Л. 131-133.

Стоянов, Борис. „Без Сталин, но по сталински: Обрати в съветската външна политика от смъртта на диктатора до конференцията на най-високо равнище в Женева“ В: сп. История, кн. 2-3 (2002).

Alexopoulos, Golfo, *Illness and Inhumanity in Stalin's Gulag*, Yale University Press, London 2017.

Applebaum, Anne (ed.), *Gulag Voices: An Anthology*, Yale University Press, 2011.

Applebaum, Anne, *Gulag. A History*, Allen Lane The Penguin Press, 2003.

Bardach, Janusz, *Man Is Wolf to Man*, University of California Press, 1998.

Bardach, Janusz, *Surviving Freedom: After the Gulag*, University of California Press, 2003.

Barenberg, Alan, *From Prisoners to Citizens? Ex-Prisoners in Vorkuta during the Thaw*, In: *The Thaw: Soviet Society and Culture during the 1950s and 1960s*, Kozlov, Denis; Gilburd, Eleonory (eds.), University of Toronto Press, 2013, pp. 143-175.

Barenberg, Alan, *Gulag Town, Company Town. Forced Labor and Its Legacy in Vorkuta*, Yale University Press, 2014.

Barnes, Steven A., *Death and Redemption. The Gulag and the Shaping of Soviet Society*, Princeton University Press, 2011.

Baron, Nick, *Production and Terror. The Operation of Karelian Gulag, 1933-1939*, In: *Cahiers du Monde Russe*, 43/1 (2002), pp. 139-180.

Bell, Wilson T., *Sex, Pregnancy and Power in the Late Stalinist Gulag*, In: *Journal of the History of Sexuality*, Vol. 24, Number 2, May 2015, pp. 198-224.

Bell, Wilson T., *Stalin's Gulag at War: Forced Labour, Mass Death, and Soviet Victory in the Second World War*, University of Toronto Press, 2018.

Bell, Wilson T., *Was the Gulag an Archipelago? De-convoyed Prisoners and Porous Borders in the Camps of Western Siberia*, In: *The Russian Review* 72, January 2013, pp. 116-141.

Buber, Margarete, *Under Two Dictators*, Pimlico, London 2009.

Chistyakov, Ivan, *The Diary of a Gulag Prisoner Guard*, Granta Books, 2017.

Draitser, Emil, *Stalin's Romeo Spy The Remarkable Rise and Fall of the KGB's Most Daring Operative*, Northwestern University Press, 2010.

Elie, Marc, *Banditen und Juristen im Tauwetter GULag-Reform, kriminelle Gegenkultur und kriminologische Expertise*, In: *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, Franz Steiner Verlag, Band 57/2009, pp. 492-512.

Galeotti, Mark, *The Vory. Russia's Super Mafia*, Yale University Pres, 2018.

Hardy, Jeffrey S., *The Gulag After Stalin: Redefining Punishment in Khrushchev's Soviet Union, 1953-1964*, Cornell University Press, London 2016.

Heinzen, James, *Corruption in the Gulag: Dilemmas of Officials and Prisoners*, In: *Comparative Economic Studies*, 2005, issue, 47, pp. 456-475.

- Josephson**, Paul R., *The Conquest of the Russian Arctic*, Harvard University Press, 2014.
- Khlevniuk**, Oleg, *The Gulag and the Non-Gulag as One Interrelated Whole*, In: *The Soviet Gulag. Evidence, Interpretation, and Comparison*, David-Fox, Michael (ed.), University of Pittsburgh Press, 2016.
- Khlevniuk**, Oleg, *The History of the Gulag: From Collectivization to the Great Terror*, Yale University Press, 2004.
- Lipper**, Elinor, *Eleven Years in Soviet Prison Camps*, Hollis & Carter, London, 1951.
- Marchenko**, Anatoly, *My Testimony*, Sevenoaks: Sceptre, 1987.
- Mochulsky**, Fyodor V., *Gulag Boss. A Soviet Memoir*, Oxford University Press, 2011.
- Putz**, Manuela, *Die Herren des Lagers. Berufsverbrecher in Gulag*, In: *Osteuropa*, 57. Jahrgang, Heft 6, Juni 2007, Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin, pp. 341-351.
- Shalamov**, Varlam, *Kolyma Tales*, Penguin Books, London 1994.
- Solzhenitsyn**, Aleksandr I., *The Gulag Archipelago: An Experiment in Literary Investigation*, Vol. 2, Harper & Row, Publishers, New York 1975.
- Soviet "Justice": "Showplace" Prisons vs. Real Slave Labor Camps: Consultation with Mr. Adam Joseph Galinski**, United States Government Printing Office, Washington 1960.
- Stromberg**, Armin G., *First Class Scientist, Second Class Citizen. Letters from the Gulag and a History of Electroanalysis in the USSR*, Imperial College Press, 2011.
- Varese**, Federico, *The Society of the Vory-v-zakone, 1930s-1950s*, In: *Cahiers du monde russe: Russie, Empire russe, Union soviétique*, Vol. 39, N°4, Octobre-décembre 1998, pp. 515-538.